

ВІДГУК

офіційного опонента, доктора юридичних наук, професора
Торбаса Олександра Олександровича на дисертацію
Гордуз Ганни Володимирівни на тему: «Відновлення втрачених
матеріалів кримінального провадження», подану на здобуття ступеня
доктора філософії за спеціальністю 081 – Право

Актуальність обраної теми дослідження. У сучасних умовах воєнного стану, збройної агресії та дестабілізації роботи державних органів особливої гостроти набуває проблема знищення або втрати матеріалів кримінальних проваджень. Йдеться як про умисне знищення доказів унаслідок і бойових дій, так і про втрату матеріалів через недбалість уповноважених учасників кримінального провадження. Ці обставини породжують серйозні ризики для забезпечення прав осіб, залучених до кримінального провадження, та підривають довіру до кримінальної юстиції в цілому.

Втрата матеріалів кримінального провадження безпосередньо впливає на реалізацію принципу змагальності, доступу до правосуддя та права на захист. У багатьох випадках знищення процесуальних документів чи речових доказів унеможливорює подальше ефективне досудове розслідування або судовий розгляд, що, у свою чергу, може призвести неможливості виконання завдань кримінального провадження, які передбачені ст. 2 КПК України. Тому пошук оптимальних шляхів відновлення таких матеріалів є завданням першочергової важливості для кримінального процесу.

Попри наявність окремих положень щодо відновлення матеріалів у чинному КПК України, комплексне правове регулювання цієї процедури залишається фрагментарним і недосконалим. Відсутні чіткі стандарти доведення обставин втрати, алгоритми дій слідчих і прокурорів, а також критерії оцінки можливості відновлення документів у кримінальному провадженні. Це створює неоднорідну судову практику і породжує ризики зловживання процесуальними правами. Проблематика відновлення втрачених матеріалів також вимагає оновлення підходів у світлі цифровізації кримінального процесу. Електронна фіксація слідчих дій, цифрові копії процесуальних документів та використання систем обліку потребують правової уніфікації, яка б гарантувала автентичність та допустимість таких відновлених матеріалів. З огляду на сучасні технологічні можливості, актуальним є питання співвідношення між оригіналами та електронними дублікатами документів.

Таким чином, тема дисертаційного дослідження є актуальною не лише в контексті сьогодення, а й у стратегічному вимірі розвитку національного кримінального процесу. Її дослідження дозволить запропонувати системне бачення механізму відновлення матеріалів кримінального провадження з урахуванням як правозастосовної практики, так і сучасних викликів, що стоять перед системою правосуддя України.

Обґрунтованість наукових положень, висновків та рекомендацій, сформульованих у дисертації, а також їх достовірність не викликає сумнівів, адже основні положення опонованого дисертаційного дослідження ґрунтуються на значній за обсягом джерельній базі, яку становлять як доктринальні джерела, так і емпіричні матеріали. Так, дисертантом при проведенні дослідження було використано 219 джерел інформації, що підкреслює фундаментальність даної роботи.

Методологічним підґрунтям дисертаційного дослідження виступив комплекс загальнонаукових та спеціальних методів наукового дослідження, що є традиційними для правової науки, зокрема: методи аналізу і синтезу, що дали змогу виокремити ключові теоретичні та практичні проблеми у сфері відновлення втрачених матеріалів, а також сформулювати узагальнені висновки та пропозиції. Ці методи активно використовувалися при оцінці сучасного стану наукової розробленості (підрозділ 1.1), при структурному аналізі процесуальних етапів відновлення (розділ 2), а також при формулюванні напрямів удосконалення правового регулювання (розділ 3); формально-юридичний метод, що забезпечив ретельний аналіз чинного кримінального процесуального законодавства, був основним при дослідженні суб'єктного складу, умов ініціювання та процедури відновлення матеріалів провадження (підрозділи 2.1–2.4); порівняльно-правовий метод використовувався для зіставлення підходів, що існують у правових системах інших держав, до проблеми втрати та відновлення матеріалів, інших галузях права (підрозділ 1.1); історико-правовий метод застосовувався для аналізу становлення інституту відновлення та поняття «матеріали кримінального провадження» та його трансформації в українському процесуальному праві (підрозділи 1.1, 1.2). Методи тлумачення норм права (граматичне, системне, телеологічне) були використані для з'ясування змісту процесуальних норм, що регулюють ведення та зберігання матеріалів, а також їх можливе відновлення (розділ 2).

Автор вдало вибрав мету дисертаційного дослідження, а саме — отримання наукового результату у вигляді теоретично обґрунтованих положень щодо відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження, а також формування на цій основі науково обґрунтованих рекомендацій щодо вдосконалення чинного законодавства і практики його застосування.

Для досягнення зазначеної мети ставилися такі основні задачі:

- 1) визначити сучасний стан наукового дослідження відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження;
- 2) з'ясувати сутність та зміст матеріалів кримінального провадження як предмету відновлення;
- 3) встановити правову природу відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження;
- 4) визначити умови та суб'єктів-ініціаторів відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження;
- 5) проаналізувати вимоги до заяви та клопотання про відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження;

6) дослідити процесуальний порядок відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження в ординарному правовому режимі;

7) з'ясувати порядок відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження в умовах воєнного стану;

8) розглянути перспективні напрямки удосконалення процесуального порядку збереження матеріалів кримінального провадження та їх відновлення у випадку втрати;

9) визначити нормативні прогалини, суперечності і надати пропозиції з удосконалення норм чинного законодавства та практики його застосування.

Вивчення дисертаційного дослідження дозволяє дійти висновку, що його зміст відповідає сформульованій меті та завданням.

В ході свого дослідження дисертант звертається до наукових робіт з відповідної тематики, критично їх аналізує, формулює на підставі цього власні нові та обґрунтовані висновки. Стиль викладення матеріалу дозволяє легко сприйняти зміст та характер висновків та результатів, які отримав здобувач за результатами проведеного дослідження.

Таким чином наукові висновки, положення та рекомендації, сформульовані у дисертації, є обґрунтованими та достовірними.

Наукова новизна одержаних результатів. Зміст дисертаційної роботи, а також праць, в яких відображені основні результати дослідження, дозволяють стверджувати, що наукові висновки, результати, пропозиції сформульовані дисертантом самостійно та характеризуються науковою новизною.

Особливо важливими для доктрини є ті висновки, які дисертант сформулював вперше, а саме:

- сформульовано спеціальний процесуальний стандарт доказування для процедур відновлення матеріалів кримінального провадження – «розумна достатність доказів для відновлення», який полягає у достатньому рівні достовірності та переконливості наданої та оціненої судом інформації для відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження. Відновлені матеріали кримінального провадження матимуть силу оригіналу за умови, що: вони дійсно існували у провадженні (належність), їхній зміст встановлений у достатньому обсязі (достатність); немає обґрунтованих сумнівів у їх автентичності (достовірність); дотримано процесуальної форми відновлення, передбаченої законом (допустимість);

- розроблено авторську чотириступеневу модель процесуального порядку розгляду заяви (клопотання) про відновлення втрачених матеріалів, що включає етапи: відкриття провадження; підготовки до розгляду; судового розгляду; постановлення рішення. Надано деталізований процесуальний порядок діяльності суду та учасників провадження на кожному з етапів, що дозволяє формалізувати розгляд таких справ у судовій практиці;

- визначено особливості відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження на стадії підготовчого провадження, його предмет, процесуальні межі та розроблено нормативну модель реалізації цієї процедури;

- доведено, що така діяльність узгоджується із завданнями стадії, не суперечить її функціональному призначенню, забезпечує процесуальну безперервність кримінального провадження та захист прав його учасників. Запропоновано внести зміни до статті 314 КПК України шляхом доповнення її частиною 2-1, у якій регламентовано порядок відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження на цій стадії, обґрунтовано необхідність вирішення питань щодо реєстрації таких матеріалів, зупинення провадження та скасування запобіжного заходу;

- запропоновано запровадити «ланцюг зберігання доказів» (Chain of Custody) у кримінальному процесі України для забезпечення збереження, ідентифікації, контролю за переміщенням, доступом і відновленням речових та цифрових доказів із використанням сучасних засобів захисту інформації;

- сформульовано концепцію уніфікованого процесуального механізму відновлення втрачених матеріалів незалежно від режиму кримінального провадження (ординарного чи в умовах надзвичайних правових режимів), надані пропозиції щодо виокремлення уніфікованого інституту відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження в окремий розділ КПК України;

Інші наукові положення, сформульовані дисертантом за результатами свого дослідження також містять елементи наукової новизни та спрямовані на удосконалення раніше сформульованих у літературі положень.

Оцінка змісту дисертації та її оформлення. Зміст та оформлення дисертації відповідає меті та завданням дослідження, а також відображають його актуальність та наукову новизну. Дисертація Г.В. Гордуз характеризується логічною завершеністю, комплексністю, а також системністю отриманих висновків та результатів.

Структура дисертації обумовлена завданнями та метою дослідження й складається зі вступу, трьох розділів, що містять сім підрозділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи становить 235 сторінок, з них основний текст 178 сторінок.

Основні результати дисертаційного дослідження знайшли своє повне відображення у фахових наукових статтях та публікаціях апробаційного характеру.

У Розділі I *«Теоретико-правові основи відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження»* дисертантка аналізує наукові праці інших вчених, які були присвячені проблематиці відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження, а також саму правову природу даної процедури.

У п. 1.1 *«Сучасний стан наукового дослідження відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження»* автор, провівши аналіз правової доктрини, дійшла висновку, що існують наступні періоди дослідження процедури відновлення матеріалів кримінального провадження: 1) за період дії КПК України 1960 р.; 2) на початковому етапі дії КПК України 2012 р.; 3) з початку збройного конфлікту у 2014 році; 4) після початку повномасштабного вторгнення.

В п. 1.2 *«Матеріали кримінального провадження як предмет відновлення»* досліджується поняття та сутність такого поняття як «матеріали кримінального провадження», а також аналізується специфіка відновлення матеріалів в залежності від їх форми (наприклад, зазначається, що відновлення електронних документів у кримінальному провадженні матиме свою специфіку, яка істотно відрізнятиметься від відновлення друкованих або рукописних).

В п. 1.3 *«Правова природа відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження»* дисертантка досліджує правову сутність відновлення матеріалів кримінального провадження через мету такого відновлення. Зазначається, що сприйняття як мети такої діяльності «надання статусу оригіналу відновлюваним документам» не відповідає її сутності, адже набуття статусу «оригіналу» не може вважатися самоціллю такої діяльності. Це, скоріше, спосіб виправлення тієї процесуальної ситуації, що склалася. Так, наприклад, метою проведення слідчої (розшукової) дії не може бути сама слідча (розшукова) дія, а є можливість досягнення її результату; застосування заходу забезпечення кримінального провадження – сама можливість його застосування, а є забезпечення дієвості кримінального провадження та ін. У зв'язку з цим було зроблено висновок, що під відновленням втрачених матеріалів кримінального провадження необхідно розуміти кримінальну процесуальну діяльність суб'єктів кримінального провадження, що здійснюється у порядку, передбаченому законом, направлену на відтворення втрачених документів, доказів та інших матеріалів (як оригіналів), що мають значення для кримінального провадження, з метою забезпечення виконання завдань кримінального провадження.

Розділ 2 *«Процесуальний порядок відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження»* присвячений аналізу кримінального процесуального регулювання відновленню втрачених матеріалів кримінального провадження та формуванню пропозицій щодо вдосконалення чинного КПК України.

У п. 2.1 *«Умови та суб'єкти-ініціатори відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження»* пропонується внести зміни до ч. 2 ст. 528 КПК України, виклавши її у такій редакції: «Якщо мета звернення до суду, зазначена заявником, не пов'язана із захистом його прав та інтересів, або виконанням повноважень, направлених на реалізацію завдань кримінального провадження, суд своєю ухвалою відмовляє у відкритті провадження про відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження або залишає заяву без розгляду, якщо провадження було відкрито». В даному випадку було вдало застосованого висновок, зроблений у попередньому розділі дисертаційного дослідження, відповідно до якого відновлення матеріалів кримінального провадження доцільно вивчати через мету, з якою застосовується відповідна процедура.

У п. 2.2 *«Вимоги до заяви та клопотання про відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження»* було зроблено висновок, що відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження є не просто

«технічним процесом». Під час подання клопотання суб'єктом звернення мають бути доведені: обставини втрати матеріалів кримінального провадження, місцезнаходження копій документів кримінального провадження або відомостей щодо них, мета відновлення документів та інших матеріалів у кореляції з переліком документів та інших матеріалів, відновлення яких є необхідним та можливість такого відновлення за рахунок документів, які збереглися в суб'єктів провадження або можуть бути отримані у відповідних органах, установах, організаціях. Саме це становить локальний предмет доказування під час розгляду відповідного клопотання.

У п. 2.3 *«Процесуальний порядок відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження в ординарному правовому режимі»* дисертантка, крім іншого, аналізує можливість апеляційного оскарження судових рішень за результатами розгляду заяв про відновлення матеріалів кримінального провадження. Вказано, що можливість оскарження рішень, які приймаються судом при розгляді заяв про відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження повинна бути прямо передбачена КПК України. Адже внаслідок такої неунормованості може бути порушення права на справедливий суд (ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод), внаслідок того, що суди приймають рішення, яке остаточно визначає права і обов'язки учасників провадження, без надання їм ефективної процедури оскарження; порушення засади змагальності – заявник не має можливості довести вищій судовій інстанції незаконність або необґрунтованість рішення суду першої інстанції; невідповідність принципу забезпечення апеляційного та касаційного оскарження судових рішень, закріпленого у п. 8 ч. 3 ст. 129 Конституції України; відсутність єдності судової практики, що створює правову невизначеність і підриває довіру до судочинства.

Крім того, після прийняття ухвали про закриття розгляду заяви чи відмову у відновленні, подальший рух кримінального провадження може бути фактично заблокований, що прямо обмежує права та інтереси сторін, адже це часто є необхідним для реалізації процесуальних прав: подання апеляційної скарги на вирок, звернення з цивільним позовом тощо. Відмова у відновленні фактично перешкоджає доступу до правосуддя, що є фундаментальним правом, неможливість оскарження суперечить загальним положенням КПК України (ч. 6 ст. 9, п. 17 ч. 1 ст. 7 КПК).

У п. 2.4 *«Процесуальний порядок відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження в умовах воєнного стану»* аналізуються відмінності у правовому регулюванні процедури відновлення матеріалів кримінального провадження в ординарному та надзвичайних правових режимах. Досліджуючи повноваження слідчого судді, було зроблено висновок, що в частині відновлення матеріалів кримінального провадження даним суб'єктом буде реалізовуватися функція забезпечення процесуальної безперервності провадження шляхом встановлення факту та змісту раніше створених матеріалів кримінального провадження. Ця функція є не проактивною, а реактивною, тобто активізується не для попередження порушень прав учасників провадження, а для відновлення вже існуючого, але

втраченого процесуального статусу відновлюваних матеріалів кримінального провадження. Відновлення забезпечує не збір нових доказів, а реанімацію втрачених елементів провадження, що вже були зібрані, отримані під час досудового розслідування.

У Розділі 3 «Перспективні напрямки удосконалення процесуального порядку збереження матеріалів кримінального провадження та їх відновлення у випадку втрати» пропонуються власні засоби попередження знищення або спотворення матеріалів кримінального провадження. Дисертантка зазначає, що неформальна інституалізація відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження уже відбулася, натомість недостатньо логічним вбачається існування двох відокремлених порядків відновлення. Навіть після завершення війни та повоєнного відновлення залишається незрозумілим, чим відрізняються матеріали кримінальних проваджень, втрачені в умовах воєнного стану від таких матеріалів, втрачених в умовах ординарного режиму. Доцільним є розробка єдиного відповідного розділу, у якому б були уніфіковані норми для відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження. Це підвищить правову визначеність норм цього інституту, забезпечить єдність судової практики.

Дисертації виконана державною мовою з дотриманням наукового стилю.

Порушень академічної доброчесності, текстових запозичень без посилання на першоджерела опонентом не виявлено.

Дисертація Г.В. Гордуз містить вагомий для науки кримінального процесу результати, які в цілому вирішують важливу наукову проблему, пов'язану з малодослідженою проблемою відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження.

Теоретичне та практичне значення основних положень та висновків дисертаційного дослідження полягає в тому, що вони можуть бути використані у науково-дослідній роботі, навчальній роботі, правозастосовній, правотворчій діяльності тощо.

Дискусійні положення та зауваження до дисертації.

Виключно позитивно оцінюючи дисертаційне дослідження Г.В. Гордуз, необхідно звернути увагу на окремі положення роботи, які є дискусійними та потребують окремих пояснень авторки під час захисту:

1. На с. 64 дисертаційного дослідження авторка досить слушно зазначає, що «обставини, причини та форми втрати матеріалів кримінального провадження не впливають на можливість початку правовідносин щодо їх відновлення, натомість вони можуть ставати юридичними фактами для початку нових правовідносин». Повністю підтримуючи таку позицію, слід звернути увагу на доцільність дослідження зв'язку між причинами втрати матеріалів та кінцевим рішенням суду. Наприклад, чи буде впливати на рішення суду факт того, що матеріали кримінального провадження були умисно знищені представниками правоохоронних органів та чи має суд в такому випадку застосувати концепцію сприяння захисту (*favor defensionis*) та прийняти рішення на користь сторони захисту, мінімізуючи таким чином

шкоду, яка була завдана кримінальному провадженню стороною обвинувачення?

2. На с. 89-90 дисертаційного дослідження пропонується внести зміни до ст. 615-1 та передбачити, що матеріали кримінального провадження підлягають відновленню у випадку подання відповідного клопотання і «іншими учасниками кримінального провадження». Підтримуючи таку пропозицію, слід звернути увагу на ту обставину, що інші учасники (особливо ті, які не мають особистої зацікавленості в результатах кримінального провадження) можуть зловживати таким правом. В даному випадку доцільно передбачити додаткові механізми перевірки судом заявлених клопотань, особливо з урахуванням мети відновлення матеріалів кримінального провадження, яку переслідує відповідний учасник кримінального провадження та на яку автор окремо звертає увагу у своєму дисертаційному дослідженні як на одну з ключових ознак відновлення матеріалів кримінального провадження.

3. На с. 92 дисертантка зазначає, що «з урахуванням правової природи відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження, необхідності забезпечення законності, обґрунтованості та мотивованості судових рішень, повноти судового розгляду, необхідним є наділення суду правом ініціативи у вирішенні питання про відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження». Така пропозиція потребує додаткової аргументації, адже володіючи відповідною ініціативою, суд перестає бути незацікавленим учасником кримінального провадження та фактично перебирає на себе функції захисту або обвинувачення, адже відповідним рішенням він може погіршити чи покращити процесуальне становище відповідних учасників кримінального провадження. Крім того, наявність такої ініціативності суперечить принципу презумпції невинуватості, адже суд самостійно зможе обирати необхідний для прийняття рішення обсяг доказів, а не досліджувати лише ті матеріали, які були відновлені за ініціативою сторін кримінального провадження, таким чином перестаючи бути неупередженим арбітром і перетворюючись на представника однієї із сторін відповідного кримінально правового спору.

4. На с. 133 дисертаційного дослідження автор робить логічний висновок про необхідність доповнення положень чинного КПК України в частині забезпечення апеляційного оскарження ухвал суду за результатами розгляду заяви про відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження. В той же час, аналізуючи особливості реалізації даної процедури відповідно до ст. 615-1 КПК України, не досліджується необхідність забезпечення апеляційного оскарження і ухвал слідчого судді. Зважаючи на подібність даних процедур, доцільним було проаналізувати і це питання.

Водночас, наведені зауваження є дискусійними та не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційного дослідження.

ВИСНОВОК

1. Дисертація Гордуз Ганни Володимирівни на тему: «Відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження» є завершеною, комплексною, кваліфікаційною науковою працею, у якій знаходить вирішення важлива наукова проблема – отримання наукового результату у вигляді науково обґрунтованих теоретичних положень щодо особливостей відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження.

2. Дисертація відповідає спеціальності 081 – Право та вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами від 08.04.2025, № 426), Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 44 від 12 січня 2022 року (зі змінами від 03.05.2024, № 507).

3. Здобувачка Гордуз Ганна Володимирівна заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Офіційний опонент

Завідувач кафедри кримінального процесу
Національного університету
«Одеська юридична академія»,
д.ю.н., професор

Олександр ТОРБАС

Підпис засвідчую
Вчений секретар

Валентина ДУДЧЕНКО